

פרשת ויחי - עומקו של מקרא

הצדיק מרגיש ומדגיש שכל כוחותיו מאת השי"ת

"וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת פְּרַעֲהַ לֵאמֹר בְּלַעֲדֵי אֱ-לֹהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פְּרַעֲהַ"
(בראשית מא, טז), ופירש"י: "בלעדי - אין החכמה משלי אלא א-להים יענה
יתן ענייה בפי לשלום פרעה".

יוסף מקפיד לברוח מרושם של כוחי ועוצם ידי

במכתב שכתב, מביע הסבא מקלם זצ"ל התפעלות עצומה ממה שפסוק זה מלמדינו "... לא אתעצל עוד מלהודיעך יקרת הדברים שהנחיל לנו הקב"ה בטובו במתן תורתו לעמו, בהודיענו נפלאות אשר לא יסופר ולא ישוער למין האנושי אשר המה בשר ודם והודיעה לנו התורה מעלת החינוך של זרע יעקב אבינו ע"ה נורא מאד!" (אור רש"ז, מאמר קסח).

יוסף הצדיק יוצא מבית אביו כשהוא בן שבע עשרה שנה. הוא מושלך לבור עם נחשים ועקרבים, הוא נמכר לישמעאלים והם מוכרים אותו לפוטיפר. למעלה מעשר שנים הוא נמצא בביתו של פוטיפר, אחר כך הוא נמצא שנתיים בבית הסוהר, שנים ארוכות של סבל נורא.

לפתע מגיעים שלוחי המלך אל הבור, "וַיִּרְצֶהוּ מִן הַבּוֹר וְגו' וַיָּבֵא אֵל פְּרַעֲהַ" (יז). כשנכנס לארמון המלך, פונה אליו פרעה: "שְׁמַעְתִּי עֲלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֵלוֹם לְפָתוֹר אֹתוֹ?" (טו). יוסף עונה לו מיד: "בְּלַעֲדֵי". ובתרגום: "בר מן חכמתי". פלא פלאות, עד כמה חינוכו של יעקב אבינו נספג בעצמותיו. לכאורה כל הצלתו תלויה בזה, ואפילו אם רצה לנהוג במידת ענווה, הלא לא

הוא הטעה את פרעה, ובפרט שיכול היה לומר לו שכל מעשיו הם בסייעתא דשמיא, ולא בכוחו? ולמה בחר בניסוח כל כך חריף: בלעדי. איני כלום. בפרט שאין בזה משום כבוד מלכות לסתור דברי המלך כך?

אבל יוסף מחונך במידת האמת, והוא אומר את האמת המדויקת: "בלעדי", כלומר - אני עצמי איני כלום בדבר זה.

סיבת הדבר, כותב רבינו ז"ל: "פן יטעה פרעה שעה קלה - כוחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה, ולא סבל זאת".

ונבאר עומק דבריו ז"ל. כל כוונתם של עובדי ה' האמתיים היא להרבות כבוד שמים בכל מעשה ובכל דיבור שלהם. חרדתם הגדולה ביותר היא, שמא חס ושלוה יתחלל שם שמים על ידם, והלוא, חילול ה' היא העבירה החמורה ביותר, שאין לה שום כפרה בעולם הזה. וכבר שנינו: "רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן בְּרוּקָא אָמַר, כָּל הַמְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם בְּסֵתֵר, נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ בְּגִלּוּי. אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד מְזִיד בְּחִלּוּל הַשֵּׁם" (אבות ד, ד), ואם יכול להיווצר מצב שפרעה יחשוב, שהחכמה נובעת מכוחו של יוסף, הרי בכך יש חילול שם שמים. ואף אם לא התכוון לכך, מידי שוגג לא יצא.

גם כשהגיע יוסף כעבד לבית פוטיפר מוצאים אנו, שתיכף ומיד הצליח במילוי תפקידו. פוטיפר רואה שה' איתו וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו (לט, ג). כאן נשאלת השאלה, איך ראה פוטיפר שה' עם יוסף?

בכל מקום רואים שיוסף עובד את ה'

שאלה זו נשאלה במדרשים ומספר תשובות מצאנו לה:

"וירא אדוניו כי ה' אתו וגו' וכי פוטיפר רשע היה רואה שהקב"ה עמו? ומה הוא כי ה' אתו? אלא שלא היה שמו של הקב"ה אז מפיו. היה נכנס לשמשו והוא היה מלחש ואומר: רבון העולם אתה הוא בטחוני אתה הוא פטרוני, תנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ובעיני פוטיפר אדוני. ופוטיפר אומר לו מה אתה מלחש? שמא כשפים אתה

עושה לי! והוא משיבו: לא אלא אני מתפלל שאמצא חן בעיניך. לפיכך
כתיב וירא אדוניו כי ה' אתו" (תנחומא וישב, ח).

הרי לנו, שמיד עם היכנסו לתפקידו, אין התפילה משה מפיו עד כדי כך,
שאפילו המצרי נוכח לדעת שיש בורא ומנהיג לעולם, וזהו סוד הצלחתו של
יוסף. אין הוא תולה את הצלחתו בכישוריו העצומים, שאין ערוך להם, אלא
אך ורק בבורא עולמים!

במדרש רבה (במד"ר יד, ג) מצאנו פתרון אחר לשאלה: "א"ר אבין הלוי ברבי
יוסף היה מברך להקב"ה על כל דבר ודבר שהיה עושה. והיה אדוניו רואה
אותו מלחש בפיו והוא אומר לו מה אתה אומר? והוא משיבו ואומר: **אני
מברך להקב"ה!** אמר לו אדוניו: מבקש אני לראותו. אמר לו יוסף: הרי חמה
א' מכמה שמשין שלו ואין אתה יכול להסתכל בו והיאך תוכל להסתכל
בכבודו? אמר לו הקב"ה: **חייך בשביל כבודך אני נגלה עליי שנאמר: ' וירא
אדוניו כי ה' אתו'!**"

כאן לפנינו דעה יותר חריפה, שמאחר ויוסף הצדיק ביטל את כל כולו
להשי"ת ולא סמך על עצמו אפילו כחוט השערה, אלא כל הצלחה שהיתה
לו תלה אותה בבורא עולם ומיד הודה לו בפה מלא, למרות שהדבר החשיד
אותו בעיני פוטיפר, עד כדי כך שלעג לו, וכי יכול אתה להראות לי את
הקב"ה?! גמל לו הקב"ה בכך, שלמרות שלא היה פוטיפר ראוי לגילוי שכינה,
הרי ש"רצון יראיו יעשה" למען קידוש שמו ית' וכדי לגבות את יוסף הצדיק,
גילה הבוי"ת את כבודו לאותו גוי.

וכך גם מצאנו במדרש הגדול: "אמר רבי חונא שראה שכינה עומדת על
גביו, וכיון שראה שהקב"ה עמו, לא היה נוהג בו מנהג עבדים, אלא עשאו
כבן ביתו. אמר: אין טכסיס [הנהגה] של זה טכסיס [הנהגה של] עבדים אלא
טכסיס מלכים".

גם בבית הסוהר למרות שהוא מוקף בעובדי עבודה זרה, אין הוא מסתיר
את אמונתו הגדולה בבורא עולם. "וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו חָלוֹם חֲלָמְנוּ וּפְתָר אֵין אַתּוּ

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הֲלוֹא לֹא-לֵהִים פְּתַרְנִים סִפְרוּ נָא לִי" (מ, ח). אינו מתיימר להיות חכם הרזים, פותר חלומות מדהים, אלא כל אשר לו מידי בורא עולם בא לו.

יוסף מדגיש את יהדותו

לאחר שיוסף פותר את חלומו של פרעה באופן שממלא אותו בהתפעלות אין סופית, הוא ממנה אותו מידית למשנה למלך. מתרחש דבר מוזר: "וַיִּקְרָא פְּרַעֲהַ שֵׁם יוֹסֵף צְפֹנָת פַּעֲנַח וְגו' וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם" (מא, מה). הרי לנו, שפרעה ניסה להסוות את מוצאו של יוסף 'והדביק' לו שם מצרי חדש. אבל, יוסף המשיך לשמור על שמו ולכן נאמר: "וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם". הווי אומר, הוא יצא תחת שמו היהודי ולא תחת שמו הנוכרי שניתן לו זה עתה. ומה עוד, שהשם יוסף ניתן לו על ידי אמו בהביעה בכך את עומק אמונתה: "יוֹסֵף ה' לִי בֶן אַחֵר: " (ל, כד).

כשמגיע הרגע ויוסף מתוודע אל אחיו, הרי המילים הראשונות שבפיו: "וַיִּשְׁלַחֲנִי אֱ-לֹהִים לְפָנֶיכֶם" (מה, ז). וכך הוא מצווה גם לספר לאביו: "כֹּה אָמַר בְּנֵי יוֹסֵף שְׁמֵנִי אֱ-לֹהִים לְאֲדוֹן לְכֹל מִצְרָיִם" (מה, ט). ללמד, שבכל דיבור ודיבור שלו, הוא מייחד את בורא עולם על כל אשר קרה.

לאחר שיעקב אבינו ע"ה הלך לבית עולמו והאחים חשבו, שיוסף ינקום בהם כרגע את נקמתו על כל אשר עוללו לו, הוא שוב חוזר בצורה הברורה ביותר: "וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱ-לֹהִים חֲשַׁבָה לְטֹבָה" (נ, יט). הוא מסביר להם, שאף את מעשיהם הרעים אין הוא תולה בהם כלל וכלל, מפני שאין האדם אדון להיטיב לזולתו, על אחת כמה וכמה, שאין בכוחו ובידו להרע לזולתו. יוצא אפוא, שכל מה שהם פעלו לא מכוחם היה, אלא מרצון ה' ואם כן הכל תמיד טוב! כשם שקילוסו עולה מגן עזן, כך קילוסו עולה מגיהנום (שמ"ר ז, ד). מפני שכל הבריאה אינה אלא רצון ה' ו"כבודו מלא עולם". אשרי מי שמבין זאת ומשתדל להצניע את עצמו באופן מוחלט ולהבליט את כבוד ה' על כל הצלחותיו.

בכל מצב יש לקדש שם שמים

גם בהלכות השבת אבדה מצאנו שלמרות שאין מצוה להשיב לנוכרי אבדה שאבדה לו, הרי שאם האדם משיב לו כדי לקדש שם שמים, מצוה גדולה בידו. כש"כ הרמב"ם, שיש שלושה מצבים בהשבת אבידה:

"אבידת הגוי מותרת שנ' (דברים כב, ג) אבידת אחיך והמחזירה הרי זה עובר עבירה מפני שהוא מחזיק ידי רשעי עולם. ואם החזירה לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח. ובמקום שיש חלול השם אבידתו אסורה וחייב להחזירה" (גזלה ואבדה יא, ג).

א. האופן הראשון והמצוי, שאדם מוצא מציאה של גוי רשאי הוא לקחתה לעצמו. ואם הוא מחזיר אותה לגוי מפני שהוא סבור שאין להפלות בין יהודי לגוי, וכשם שמחזירים ליהודי כך יש להחזיר לגוי, הרי שעבירה בידו.

ב. אבל אם בכך שלא ישיב את האבדה לנוכרי יכול להיווצר מצב שיהיה חילול ה', הרי בכך שהוא משאיר את החפץ בידו, הוא עובר עבירה חמורה מאוד.

ג. אבל, אם כוונתו לקדש שם שמים בהשבת אבדה, הרי שבידו מצוה גדולה. וכך אמנם נהג רבי שמעון בן שטח.

"מעשה ברבי שמעון בן שטח שלקח חמור אחד מישמעאלי אחד הלכו תלמידיו ומצאו בו אבן אחת טובה תלויה לו בצוארו אמרו לו רבי (משלי י, כב) 'בְּרִפְתְּ ה' היא תִּעָשִׂיר'. א"ל ר"ש בן שטח חמור לקחתי אבן טובה לא לקחתי הלך והחזירה לאותו ישמעאלי וקרא עליו אותו ישמעאל ברוך ה' א-להי שמעון בן שטח" (דבר ג, ג).

הרי לנו, שהכל תלוי בכוונת האדם!

מִרְן הַגְּרֵשׁ"ז מְקַלֵּם זצ"ל כתב מכתב לברון רוטשילד מפרנקפורט, שהיה ידוע כצדיק וירא שמים. וכך הוא כותב לו בין הדברים (אור רש"ז בא, מאמר ריח):

"ובדור כזה, איש רם כמוהו, לפני מלכים יתצב, ומחזיק במעוז הדת, ומקדש שם שמים בפרהסיא, ושכרו מרובה ועצום מאד, כענין שאמרו (ירושלמי, סוף ברכות) אם ראית דור שמתרפים עצמם מדברי תורה, עמוד והחזק בו, ואתה מקבל שכר כולם, ה' ישמרהו ויברכהו, בזכות שהוא י' מקדש שם שמים, אשרי חלקו בזה ובבא"

ברור לכל, שאדם רגיל ששומר תורה ומצוות, אין מן הדין לתת לו שבחים גדולים. אבל, הכל בהתאם למקום ולזמן. אדם שהוא מגדולי עשירי העולם, למרות זאת אין הוא מתבייש באמונתו ובצדקתו, הרי שבכך הוא מקדש שם שמים ברבים.

בחנוכה נעשו לאבותינו ניסים ונפלאות ונצחו המעטים את הרבים. קבעו ימים אלה כימי שמחה לדורי דורות. והלוא, ניסים רבים נעשו לאבותינו לאורך כל שנות ההיסטוריה, למה דווקא ימים אלה נקבעו כימי שמחה?

לאור הנ"ל, נראה להסביר, שכמו שנאמר בתפילה שניצחון החשמונאים על היוונים התקבל בקרב הציבור לא כניצחון טבעי של התקוממות לאומית כנגד שלטון זר, ניצחון של הפרטיזנים כנגד האימפריה, היוונית הגדולה, אלא כניצחון של בורא עולם שנעשה על ידי עבדיו על אומה גדולה שעובדת עבודה זרה. הווי אומר, ששם שמים נתקדש בקרב ישראל ובקרב כל האומות, ועל כך ראוי לעשות ימי שמחה.

"ואתה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים. עֲמַדְתָּ לָהֶם בְּעַת צָרָתָם. וּבָתְּ אֶת רִיבָם. דָּגַתְּ אֶת דֵּינָם. נִקְמַתְּ אֶת נַקְמָתָם. מִסֵּרְתָּ גְבוּרִים בְּיַד חַלְשִׁים. וְרַבִּים בְּיַד מְעֻטִּים. וּטְמָאִים בְּיַד טְהוּרִים. וְרָשָׁעִים בְּיַד צְדִיקִים. וְזָדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתְךָ. וּלְךָ עֲשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמְךָ. וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפְרָקוֹן כְּהַיּוֹם הַזֶּה."

הסיבה שאנו מציינים ימים אלה לדורות היא מפני, שהחשמונאים לא נטלו לעצמם את הילת הניצחון, אלא תלו אותה בכוחו וגבורתו של בורא עולם.

סיכום: יוסף מדגיש שכוחו לפתור חלום לא מחכמתו בא אלא מעת ה'. גם בבית האסורים יוסף תולה את כל הצלחתו בתפילותיו הבלתי פוסקות. הוא ממשיך לשמור על יהודי שמורה על אמונה בה'. אם מתכוונים לקדש שם שמים, מותר להחזיר אבדה לגוי. ימי החנוכה נעשו חג בגלל שהחשמונאים תלו את ניצחונם בבורא עולם.